

BEZUSLOVNO PRIJATELJSTVO SA SAMOM SOBOM

Priredile
Lepa Mladenović
Tijana Popivoda



BROŠURA
Bezuslovno prijateljstvo sa samom sobom -
LEZBEJKE SLOBODNE I SIGURNE
Materijali sa radionica sa lezbejkama u Sarajevu 2011.

Priredile
Lepa Mladjenović i Tijana Popivoda
Sarajevo, Bosna i Hercegovina, 2011.

Dizajn korice
Helena Janečić

Izdaje:
Fondacija Cure

Finansijska podrška:
KtK / „Heart and Hand Fund”

Tiraž
100

Štampa:
TRIPTIH Sarajevo

Sarajevo 2011.

Bezuslovno prijateljstvo sa samom sobom

LEZBEJKE SLOBODNE I SIGURNE

Uvod

Pred vama su tekstovi koje smo Tijana Popivoda i ja pripremile za lezbejke. Želja nam je da podstaknemo lezbejsku žudnju, da inspirišemo ovim rečima u svakoj od nas neograničene prostore za radovanje našim ljubavima, poljupcima, željama, snovima. Da mapirajući svet neprijateljstva oko nas upoznajemo iskru energije u našem telu koje iz dana u dan možemo širiti kako bi se osećale sigurno i snažno. Svaki susret jedne s drugom je šansa za solidarnosti. Na radionicama koje smo održale u Sarajevu u jesenzimu 2011 upoznale smo fascinantne lezbijke koje su nam unele nadu da je uvek dobro vreme da se bude lezbijka. Kako je jedna rekla: Za nas, Lezbejska sreća je najveća!

Beograd, decembar 2011
Lepa Mladjenovic i Tijana Popivoda

Sadržaj

O lezbejskoj egzistenciji

uvod

... U bosanskom malom selu

Jelena Milić Komentari uz pesmu

Adrien Rič XXI ljubavna pesma

Lepa Mladjenović Žudnja za feminističkom politikom

Labris Mehanizmi homofobije

Sunčica Vučaj Nasilje nad lezbejkama

Maja Hrgović S lezbijkama je slično kao i s Romkinjama

Joan Nestle Dar dodira

Odri Lord Preobražaj ćutanja

Andrea Dworkin Lezbejski ponos

Doroti Elison Reći istinu

ANNEX

Kali Munro Šta raditi sa svojim osećanjima

Pravila rada radionica

U bosanskom malom selu

U bosanskom malom selu
gdje Krivaja teče rijeka
jedna priča o ljubavi
pamtiće se do vijeka

Od žalosti cvijeće vene
suh je zumbul i kadifa
zbog ljubavi nestale su
lijepa Saza i Halifa

Ref.

Ah, ljudi, da li znate
kako gorko zna da boli
kad se bolno razum gubi
a srce ne smije da voli

Jednog dana kraj rijeke
jedna drugu zagrliše
na obali osta pismo
i u vodu skočise

Sad proklinju stare majke
svoje riječi pune plača
jer sad vide da je ljubav
ljubav od života jača

Ref.

Kometar uz pesmu „U Bosanskom malom selu“

U tzv narodnoj umetnosti je veoma čest slučaj da se putem simbolike i skrivenih značenja saopšti neka poruka koja nije mogla drugačije da se prenese slušaocu. Ovakav vid pisanja i komponovanja rezultat je represije bilo osvajača ili samih patrijahalnih odnosa u društvu. Pesma u „U bosanskom malom selu“ je redak dokument o ljubavi između dve žene koja je de facto bila pod represijom. Neminovnost izlaza i pronađeno rešenje u smrti je skoro šeksiporovska, drama koja se poprima tragičan ishod za kojim žale majke dveju mladih žena. Sam refren u kojem se kaže „Aj ljudi da li znate kako gorko zna da boli kada razmum gubi, a srce ne sme da voli“ zvuči kao opomena koji je namenjen zajednici koja nije prihvatila ljubav dveju žena i kao pouka budućim generacijama koja je poznata u književnosti. Zatim simbolika umiranja prirode u stihu „ sada vene zumbul i kadifa“ prenosi se iz antičkog doba kada se tuga Demerina za otetom kćerkom Persefonom metaforično poklapala sa umiranjem prirode i zimom u ovom slučaju tuga majki za izgubljenim kćerima. Kajanje majki takođe je odraz teškog prihvatanja i ustaljenih stega patrijahalnih odnosa i najzad pobeda ljubavi koja u ovoj pesmi predstavlja pobedu nad smrću.

Jelena Miletić

Adrienne Rich

XXI ljubavna pesma

II

Probudila sam se u tvom krevetu. Znam da sam sanjala.
Mnogo pre toga sat nas je razdvojio,
ti si bila za svojim radnim stolom već satima. Znam šta sam
sanjala:

naša prijateljica pesnikinja ulazi u moju sobu
u kojoj sam već danima pisala,
papiri, olovke, pesme svuda razbacane,
i želim jednu da joj pokažem
pesmu mog života. Ali sam neodlučna,
i budim se. Poljubila si mi kosu
da me probudiš. *Sanjala sam da si pesma,*
kažem, pesma koju sam želela nekom da pokažem...
i nasmejem se i opet nastavim da sanjam
od želje da te pokažem svima koje volim.

XVII

Pravila pucaju kao termometar,
živa se prosipa preko iscrtanih sistema,
mi smo u zemlji bez jezika
bez zakona, jurimo zebu i gavrana
kroz klance neispitane od zore
šta god zajedno radimo čista je invencija
mape koje su nam dali zastarele su
već godinama... vozimo kroz pustinju
pitajući se da li će biti dovoljno vode
halucinacije se preobražavaju u obična sela
muzika sa - radija dolazi jasno -
ni *Kavaljer s ružom* ni *Gotterdammerung*
već ženski glas koji peva stare pesme
novim rečima, tihim kontrabasom, flautom
koje sviraju žene izvan zakona.



*Prevela Lepa Mladenović (iz knjige poezije
The Dream of a Common Languge, XXI Love
Poems, W.W Norton, New York, 1978.)*

Kako smo počele da mislimo o patrijarhatu - *Žudnja za feminističkom politikom*

Lepa Mladenović

Simone de Beauvoir je godinama posmatrala žene i muškarce sa svog balkona u Parizu, čitala filozofiju preko dana u kafiću u kome je uveče diskutovala sa prijateljima, i trebalo joj je deset godina da napiše istorijsku knjigu *Drugi pol* koja je izdata 1948. U njoj je, otprilike, rekla: analizirajući patrijarhat kao sistem, žena je u njemu reprezentovana kao Drugo, kao nebitno, neistorijsko, slučajno, žena je Drugi pol. Muškarac je reprezentovan kao ono nužno, istorijsko, on je subjekt i sama istorija. Po toj analizi izlazi da je civilizacija muški proizvod, društvo i država isto. Dnevna politika isto tako. Ove misli su bile od ključnog značaja za daljnji razvoj društvenih nauka, s jedne strane i ženskog pokreta, s druge. Žene, kao rod koji je društveno konstruisan, u stvari kroz istoriju ne postoje kao političko biće, pre 55 godina rekla je Simone de

Beauvoir. Njihova uloga u patrijarhalnom društvu je u domenu ličnog, neistorijskog. S druge strane, početkom sedamdesetih u zemljama Zapada nastale su mnoge grupe za podizanje svesti u kojima su žene krenule da razmenjuju svoja iskustva, šta to znači biti žena. Da se povezuju, osnažuju i preuzimaju polje društvene moći. Da krnje sistem.



One su tada došle do istih ovih zaključaka, svaka na svoj način i svojim rečima. Videle su, kroz razmene iskustava, da su sve teme iz života žena kroz istoriju bile nevidljive,

nedostupne, nisu imale jezik, nisu imale svoju reprezentaciju... Ženska iskustva su kroz civilizaciju bila iskrivljivana, minimizovana, omalovažena, izostavljena: *kao da teme iz života žena nisu ni postojale*. Sećate li se iti jedne knjige koju ste pročitale, u kojoj je opisano kako se oseća žena nakon seksualnog uznemiravanja na ulici, recimo, ili silovanja? Zato je sedamdesetih ženski pokret imenovao osnovu svoje politike *da je lično političko*.

lično političko

Šta to znači da je privatno društvena stvar, da je lično politično? Pre svega, pojam političnog podrazumeva da je sve što uradimo, bio to izbor ili prisila, čin koji u određenom kontekstu ima svoju društvenu moć ili nemoć, ima svoje mesto u patrijarhalnoj hijerarhiji vrednosti. Na primer, pranje sudova je u patrijarhalnom sistemu reprezentovano kao neistorijski bezvredan, neplaćen rad, kojeg zbog toga muškarci izbegavaju, a žene su na njega osuđene. Patrijarhalni sistem vrednosti onda određuje da je pranje sudova u domenu kuće, to jest privatnog i da je zbog toga nebitano. Istorija, reći će patrijarhalna misao, ne zavisi od pranja sudova, nego od odluke muža da li će otvoriti ili ne radnju za prodaju sudova. Tako on ulazi u sistem trgovine i razmene robe, u istoriju. Žene koje te sudove peru, ne. Upravo iz ovih razloga je ženski pokret shvatio i odlučio da je sve lično političko, da je svaki čin deo društvenog sistema, od previjanja beba i brisanja prašine, do rukovođenja državom. To je značilo da su sva osećanja političko pitanje, jer zavise od društvenih uslova života. A to znači da su emocije jednako važne kao i racionalni činovi. Ako uspem da preraspodelim vrednosni sistem u sebi pre svega, da mi emotivno bude jednako vredno racionalnom onda sam napravila jedna od prvih činova ka kraju patrijarhata.

Ali, ajde prvo da vidimo šta to znači da je emotivno političko. Na primer, možemo da osećamo jednu vrstu mučnine predveče, a ona može da dolazi od raznih momenata iz života, zato što me je u to vreme neko iz porodice tukao kad sam bila mala, zato što sam svako veče na smrt strahovala da li će otac doći da me pokrije i zavuče ruku ispod pokrivača i udje u moje telo. Može biti da je moja bolesna mama uveče imala napade astme i ja sam se plašila, jer šta će biti sa mnom ako nje ne bude bilo. Mučnina, dakle, koju osećamo danas može biti proizvod muškog nasilja iz detinjstva ili straha od napuštanja i odbacivanja, a muško nasilje je zločin, zanemarivanje dece je zločin, a zločin je političko pitanje. Mučnina predveče mi se može dogoditi zato što sam u to vreme dana bila uvek gladna, ili mi je bilo noću hladno, jer sam živela u siromašnoj porodici, a siromaštvo je političko pitanje. Ili može biti

da osećam bol u stomaku, jer su uveče djaci izlazili iz škole i vredjali me jer sam druge boje kože, ili sam drugačijih oblika tela od onih koje se smatraju “normalnim”, a ponižavanje je oblik diskriminacije, i to je političko pitanje. Dakle, moje osećanje je proizvod sasvim konkretnih društvenih odnosa, mama-tata-ja, država-društvo-ja, kroz koje se perpetuira patrijarhalni sistem vrednosti i ponižavanja. Moje osećanje je politički sadržaj.

Da bi razumele političnost svakog čina i ne-čina, radikalne feministkinje polaze od analize koja kaže da je ovo društvo konstruisano na hijerarhijama i da je sistem hijerarhija zapravo osnovna osobina patrijarhata. Termin patrijarhat kaže da je na vrhu, na početku, uvek *pater*, dakle otac ili vođa plemena, uvek muškarac i uvek jedan. *Arhe*, znači vladati, dakle taj jedan vlada, od njega počinje sve. On je prvi u hijerarhiji, u državi, u naciji, u porodici, ambulanti, crkvi. To je totalna dominacija muškog pola nad privatnom i javnom sferom svih¹. Po patrijarhalnim obrascima postoji osnovna hijerarhija između žena i muškaraca, između dva društveno konstruisana pola, dalje postoji hijerarhija unutar muških odnosa, i postoje sve moguće ostale hijerarhije na osnovu klase, rase, nacionalnosti, seksualne orijentacije, itd. Patrijarhat funkcioniše tako što stalno proizvodi hijerarhije, što onda jedna grupa ljudi ima više moći nad drugom grupom koju onda kontroliše. U igri je pitanje ko ima moć i ko koga kontroliše, i na taj način se patrijarhat neprekidno obnavlja.

Jedan pravac feministkinja, naslednice Simone de Beauvoir, kažu da je sve konstrukcija, da je sve politika, odnosno, da hijerarhija postoji u svakom odnosu. One kažu da je hijerarhija prisutna u svakom našem momentu, na primer, mi pogledamo sliku i vidimo dve žene i kažemo da je jedna lepa, a druga ružna. Mi smo u tom trenutku ponovile patrijarhat, hijerarhija je u nama i mi ćemo neki sledeći put napraviti određeni čin koji će biti zasnovan na ovoj



¹ Žarana Papić, u uvodnom tekstu: *Antropologija žene - novi horizonti analize polnosti u društvu*, u zborniku ur. Žarana Papić i Lydia Sklevicky, *Antropologija žene*, Prosveta, Beograd, 1983.

hijerarhiji. Lepa žena u Evropi je obično ona *belja*, zato Romkinje nemaju pristup mankenstvu niti posao u “belim” dućanima hrane, nego eventualno u prostorima bez prozora javnih wc-a. Iz istih razloga žene sa invaliditetima nisu zaposlene ni u buticima, niti u dućanima, niti u firmama. “Bela žena”² kako je to objasnio Klaus Tevelajt, simbolički, znači da je to žena srednje klase i da je heteroseksualna, kakva odgovara muškim fantazijama. Zato lezbejke ćute na poslu dok druge heteroseksualne žene pričaju o svojim muževima, jer je jedan znak vredniji, hetero, a to onda znači i da je lepši i da je prihvaćeniji. Tako je i pitanje *lepe žene* jedno političko pitanje.

ženski pokret

Dakle, još nakon osamdesetih, prva iskustva ženskog pokreta su bila ključna za dalji razvoj statusa žena u društvu: saznale smo da je svaki detalj iz našeg života važan, da telo sve beleži, da je sve što je u nama nastalo iz određenih politika isključivanja ili uključivanja. Dakle, lično je političko, zato što postoji patrijarhat koji je veći od nas, i koji određuje naše uloge pola i klase i rase i seksualne orijentacije pre nego što mi možemo bilo šta tu da izmenimo. Jedan od ključnih tekstova iz tog vremena se zvao *Proleter i svih zemalja - ko vam pere čarape?* Dakle - Dosta! A drugi slogan je bio: *Žena bez muškarca je kao riba bez bicikla* i imao je više značenja. Žene su postajale sve autonomnije, i ekonomski, i intelektualno, i emotivno, i seksualno. To znači da su neke žene počele da manje zavise od predstavnika muškog pola. Ženski pokret je omogućio heteroseksualnim ženama da postanu subjekt svojih želja, i ženama koje vole žene da imenuju svoju lezbejsku egzistenciju, da zajedno uzimaju svoje mesto i krenu u svet koji ih je sve hiljade godina poništavao.³

Prve tri velike teme ženskog pokreta koje su bile ključne za imenovanje ženske politike izlazile su iz iskustva ženskog tela: ženska seksualnost, reproduktivna prava i muško nasilje nad ženama.

² Klaus Theweleit, *Muške fantazije*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1983.

³ O diskriminaciju lezbejki i njenih žudnji uopšte: Odri Lord, *Sestra autsajderka*, Feministička 94, Žene u crnom, Beograd, 2001.

Bilo je jasno da je patrijarhalna civilizacija zakopala telo žene, od početka do kraja, i da nijedno pitanje koje je žena ikada mogla da izgovori iz svog iskustva tela nije imalo mesta u društvu. To je bilo namerno, naravno, tako da je patrijarhalni sistem već imao odgovore: menstruacija je značila najčešće prljavštinu i sramotu žene, silovanje žene je značilo preljuba za koju je žena kriva i mora biti kažnjena (u nekim zemljama kamenovanjem i dandanas), ljubav za drugom ženom je trebalo da bude bolest ili greh... i tako dalje. Dakle, teret patrijarhata na ženske živote je ogroman, on briše i deformiše jer traži od žena da čute⁴, jer one treba da se stide, da ih je sramota za svoje emocije. Zato je ženski pokret, između ostalog, imao za zadatak da omogući javni prostor, uslove za izražavanje ženskih iskustava, da žene kažu šta osećaju i šta misle i da njihova osećanja ostanu takva kakva su, bez patrijarhalne intervencije i vrednovanja. Da omogući ženama da same daju značenja svojim seksualnim žudnjama i same biraju.

nasilje nad ženama

U prvim grupama za osveščivanje koje su nastale nakon sedamdesetih u nekim zemljama (Kanada, SAD, Australija, Velika Britanija, itd), po prvi put su žene izgovarale kako se osećaju nakon seksualnog nasilja, kako se osećaju u brakovima u kojima ih muževi guše, premlaćuju, muče, ućutkuju... Iz ovih radionica o iskustvima nasilja je nastao jedan ogroman politički rad. Nastale su prve službe koje su organizovale podršku ženama koje su preživle muško nasilje, onako kako je ženama odgovaralo da bi ojačale.⁵ Drugo, nastala je ogromna nauka o nasilju nad ženama koja je do sada proizvela hiljade knjiga i studija o stotine različitih oblika muškog nasilja nad ženama. I treće, nakon prve dve faze, feministkinje su krenule da menjaju zakone i oblikuju državu po feminističkim standardima, tražeći zakone koji podržavaju onu koja je preživela nasilje, a ne nasilnika, zakone koji omogućavaju

⁴ O ćutanju kao otporu potlačenih još je govorio Frantz Fanon u svojim spisima u podršci Afričkim crncima i Arapima u revolucionom poretku oslobođenja od belih imperijalista, Francuza. Frantz Fanon, *Prezreni na svijetu*, Stvarnost, Zagreb, 1973.

⁵ Ur. Lepa Mladjenović i Lada Protić, *Za život bez nasilja - Priručnik za SOS volonterke*, SOS telefon, Beograd, 1996.

prevenciju nasilja nad svima koji su u ulozi žrtve, bez obzira da li su to deca, žene ili u određenim slučajevima muškarci. Zakone za nasilje nad ženama u ratu, u porodici, u trgovini ljudima, u institucijama, itd.

Tako je lično postalo političko - od ispričanog iskustva i imenovanog osećanja nakon prvog šamara došle smo do naziranja feminističke države. Dakle, tražimo državu u kojoj je svako osećanje važno, bez obzira da li je to dečko koji plače jer ga je majka istukla, i pitamo šta država u tom slučaju radi, kako reguliše prava dece da ne budu žrtve nasilja roditelja, ili je to strah žene koja voli ženu i ne sme da je poljubi, i pitamo šta država radi sa njenim strahom, kojim zakonima će obezbediti da lezbejke budu ravnopravne građanke.

reproduktivna prava

Drugo pitanje ženskog pokreta su bila reproduktivna prava: to su prava svih žena da biraju da li će imati decu, kada, kako, sa kime, koliko i pod kojim uslovima. Dakle, reproduktivna prava su još jedno ključno pitanje za državu. Do momenta kada je ženski pokret preuzeo da govori o reproduktivnim pravima, država je određivala populacionu politiku, dakle zakone po kojima će se obavljati ili ne abortus, rađanje, broj dece itd. Ti zakoni su najčešće bili vođeni i još uvek su u mnogim državama vođeni ili politikama religija na vlasti ili nacionalizmima na vlasti. Tek u ženskom pokretu je u potpunosti, po prvi put, preuzeta tema reproduktivnih prava. Žene su po prvi put u istoriji uzele pravo da kažu - *ja ću da odlučujem o tome da li ću, kada ću i kako ću imati dete!* Po prvi put je uzeto pravo da žene invalidkinje imaju prava na decu, na roditeljstvo, da lezbejke imaju prava na decu i lezbejsku porodicu. Dakle, pitanje rađanja feministkinje su uzele od države i ponovo ga državi vratile na drugi način. Ali, ovo je i dalje aktuelna tema stalno se ispočetka počinje, sa svakim fašizmom i nacionalizmom. Pitanja reproduktivnih prava se vraćaju



na početak zato što Crkva hoće da kontroliše žensko telo, zato što država hoće da kontroliše žensko telo, nacija hoće svoje vojnike za ratovanje, i to planira preko ženskog tela. Militarizam i religiozni fundamentalizam vladaju preko ženskog tela. Poznata feministička umetnica Barbara Krugel je 1989. rekla: *žensko telo je bojno polje*.

ženska seksualno

Treće je bilo pitanje seksualnosti. Slušajući jedna drugu u grupama za podizanje svesti, postalo je jasno da je seksualnost žena u patrijarhalnom sistemu postavljena kao objekat muške heteroseksualnosti. Da je sve ostalo nebitno, ne postoji, ne sme da postoji. Dakle, ženska erotska žudnja-za-sebe, a ne za njegov voajerizam, u patrijarhalnom sistemu nema prostor ili je dijagnostificirana medicinom, religijom, državom - *kurva, nimfomanka, grešnica...*⁶ Tako nam konstruišu žudnju preko organizatora seksualne žudnje, falusa, jer klitoris u istoriji ne postoji. Dakle, žudnja žene može biti samo ono uzbuđenje koje uzbuđuje falus, jer jedino tako moja seksualna emocija ima pravo na postojanje. Ova značenja ženske seksualnosti su prisutna kroz razne oblike izražavanja civilizacije: ona ulaze u naše telo i memoriju kroz knjige, slike iz filmova, poslovice, reči naših baka, bibliju, žensku štampu.... i dalje i stalno. Utiču na naše snove, na naše želje, na sliku o sebi. Čak se i seksualni odnos između dve žene koristi za muške seksualne fantazije, i jedino tako je trenutno odobren od seksualne globalističke industrije.

Kad na porno-filmu žena kaže *Ah* u trenutku kada zna da je to važno za muškarca da bi ga uzбудilo, a ne zato što oseća uzbuđenje sama, onda je to početak konstrukcije muške heteroseksualne žudnje, koja se posle smatra prirodnom za žene. Zato se lezbejke često pitaju da li su krive. Zato je lično političko, jer je svaka reč politika, svaki ton je politika: svaka reč i ton reči označuje društvenu vrednost i stavlja nas u određeni okvir značenja, htele mi to ili ne.

⁶ Bostonski ženski zdravstveni kolektiv, *Naše telo - mi*, Autonomi ženski centar, Beograd, 2000. (cela knjiga nalazi se na web sajtu: www.womenngo.org.yu, pod "izdanja" Autonomnog ženskog centra.

Simone de Beauvoir je u svojoj knjizi *Drugi pol* postavila tri ključne teze, prva da su žene Drugi pol, a to smo sada definisale, druga, da se ženom ne rađa već postaje, to smo nazvale konstrukcionizmom. Dakle, žene nisu rođene da budu one koje peru sudove, niti su rođene da budu tzv. Drugi pol, već je konstrukcija patrijarhata ta koja žene stavlja u okvire Druge.⁷

Treća njena teza, koja je meni jako važna, je: *da su žene razjedinjene jedne od druge u muškom svetu*. Simone de Beauvoir kaže da sistem navodi žene da se centriraju oko interesa jednog (ili više) muškarca. Znači: prvo su to interesi oca, onda ponekad brata, posle toga ona se udaje u klasičnom patrijarhatu i uloga joj je da štiti interese svoga muža, preuzima njegovo prezime. To znači da je on prvi i svako drugi, s njegove tačke gledišta, mora biti u njenom sistemu važnosti iza njega. To znači da sistem dozvoljava da tek u sekundarnom planu žene komuniciraju između sebe, odnosno solidarišu se jedna s drugom ili da imaju neku vrstu interesa jedna sa drugom. Ima puno žena koje vole žene, a koje su udate. One mogu da nađu vreme za svoje prijateljice samo kada je muž podmiren, kada su njegove potrebe i želje zadovoljene, ili ako je slučajno na poslovnom putu. Mi ne znamo i ne možemo da znamo koliko miliona žena na ovom svetu je živelo i još uvek živi u heteroseksualnim brakovima jer ne smeju da se razvedu, jer ne smeju da izaberu da im žena bude glavni interes, a ne muž. A pogotovu ne smeju da ih izaberu za ljubavnice. To se zove

⁷ "Mora nam biti jasno da su nam neki naši delovi odrezani kako bismo se prilagodile ovom društvu. Moramo pokušati zamisliti što bismo sve mogle biti da nam nisu od rođenja govorili da smo glupe, nesposobne da bilo šta analiziramo, da smo pasivne, fizički slabe, hiperemotivne, od prirode zavisne, nesposobne da se branimo od bilo kakvog napada, stvorene da budemo domaćice, seksualni objekt, centar emotivnih usluga za jednog muškarca ili muškarce i decu. Takve nismo postale nasleđem ili slučajno. Oblikovali su nas u te deformisane poze, prisilili na te ropske zadatke, stvorili, kako bismo se izvinjavale što postojimo. Nuaučili su nas da budemo nesposobne da učinimo bilo šta što zahteva najmanju snagu, kao otvaranje vrata ili flaša." Simon de Bovoar, *Drugi pol*, BIGZ, Beograd, 1982.

kompulzivna heteroseksualnost.⁸ Postoje čitavi mehanizmi u društvu koji joj to ne dozvoljavaju. Tako će izgubiti društveni status, ime, svoj identitet žene, ekonomsku osnovu za preživljavanje, izgubiće psihološku osnovu na pitanje *ko sam ja*.

Ova teza Simone de Beauvoir je važna i za lezbejke i za heteroseksualne žene, za svaki smisao ženskog prijateljstva. Po patrijarhalnom obrascu, jedna heteroseksualna žena ne sme da vrednuje svoje prijateljstvo sa ženom jednako kao svoj odnos sa mužem. Ona sme da pije kafu sa komšinicom dok se muž ne pojavi, ali kad se on vrati, podrazumeva se da one prekidaju svoj susret i odlaze svojim muževima. U tom činu pretpostavke obe žene da će se razići jedna od druge kad on dođe je početak temelja nepostojanja ženske solidarnosti unutar patrijarhalnog sistema.

Adrienne Rich⁹, feministička lezbejka i spisateljica iz SAD, kaže: ženske solidarnosti je uvek bilo i nikada je nije bilo, jer nikada nije imala dozvolu da bude, ali žene su oduvek bile solidarne jedna s drugom, nevidljivo i ispod istorije civilizacije. Zato je ženska solidarnost izbor protiv patrijarhata. To je politika koja ukida patrijarhat, jer patrijarhat nije zasnovan na ženskoj solidarnosti, nego na razjedinjenosti žena. Kada izaberemo žensku solidarnost, onda nas se druga tiče, mi se brinemo za drugu, njene potrebe i želje su nam važne, ona nije sama, mi nismo same. Tako biramo politiku ka feministički uredjenom društvu. A to znači da smo već u sebi promenile hijarhije vrednosti koju nosi rodna simbolika.

Uvodna reč za radionicu *Žudnja za feminističkom politikom*, preradjena 2008, sa Druge lezbejske nedelje, Sombor, 18. 10. 2000. u organizaciji Labris, Beograd.

⁸ Adrienne Rich, *Kompulzivna heteroseksualnost i lezbejska egzistencija*, Kontra, Zagreb, 2000.

⁹ Adrienne Rich, *O lažima, tajnama i šutnji*, Ženska infoteka, Zagreb, 2003.

lepa mladjenović DRUŠTVENI MEHANIZMI HOMOFBIJE

Patrijarhat je društveni sistem koji je baziran na mehanizmu hijerarhija, i obično po pravilu uvek počinje od dominacije jednog (boga, oca, šefa, direktora, ministra, itd) i isključivanju ostalih. Da bi patrijarhalni sistem neprekidno sebe obnavljao, on u svojoj osnovnoj karakteristici podrazumeva diskriminaciju Drugih. Diskriminacija tj. isključivanje Drugih je nužna da bi se proizvela kontrola društva i da bi se sistem dominacije perpetuirao, nastavio da funkcioniše. Pre svega kategorijom Drugih smatra se Drugi Pol i Druga Rasa. To znači da su žene i Romkinje/Romi u ovoj zemlji kontinuirano diskriminirani, da su njihove potrebe, prava i interesi namerno, smišljeno i ciljano stavljeni u drugi i treći plan. Dalje, kategoriju Drugih čine osobe ne-heteroseksualne orijentacije, osobe koje su fizički i psihički različite od većine, osobe koje pripadaju nacionalnim grupama koje nisu na vlasti, one koje su siromašne, ili drugačije po mnogo drugih kriterijuma.

Diskriminacije:

seksizam - diskriminacija na osnovu roda, što znači da su u celom svetu žene kao rod diskriminirane,

rasizam - diskriminacija na osnovu rase, što znači da su Romkinje i Romi u ovom regionu diskriminirani, ili osobe tzv. crne ili žute rase.

homofobija - diskriminacija nad GLBTTIQ¹⁰ osobama: osobe ne-heteroseksualne orijentacije isključene su iz društvenih mogućnosti,

klasizam - osobe koje pripadaju nižim klasama, siromašni itd su diskriminirani

¹⁰ GLBTTIQ – L- lezbejke, G- Gay muškarci, B- biseksualke/ci, T- transdžender osobe, T-transrodne osobe, I-intersexualne osobe, Q-queer.

nacionalizam - osobe koje pripadaju etničkim ili nacionalnim zajednicama koje nisu na vlasti diskriminirane su. One mogu biti na vlasti u jednoj zemlji, ali u drugoj mogu biti u manjini. Ima i onih koje nisu nigdje na vlasti.
diskriminacija osoba sa invaliditetima i psihički različitim osobama

Homofobija - kao oblik sistematskog isključivanja i diskriminacija ne-heteroseksualnih osoba proizvodi se kroz različite društvene mehanizme. Ovi mehanizmi prisutni su u svim institucijama društva, od porodice, društvenih institucija do zakona i celokupnog državnog sistema. Oni podrazumevaju konstantnu proizvodnju mržnje i prezira prema GLBT¹¹ populaciji. Posledice homofobije su dvostrane, s jedne strane one deluje na opštu populaciju tako da svaka građanka i građanin postaju aktivni nositelji i prenositelji diskriminacije, i drugo one deluje na interiorizovanje homofobije, to znači da i sami predstavnici ne-heteroseksualne zajednice nose neprijateljske stavove o samima sebi. Zbog toga lezbejke i gej muškarcima, oni koji žive u izolaciji i nisu deo pokreta ili organizacija za ljudska prava, imaju najčešće lošu sliku o samima sebi i teško izlaze na kraj sa svojim niskim samopouzdanjem, osećanjima izolacije, krivice i straha. Važno je reći da je homofobija¹² društveni konstrukt sa ciljem isključivanja ne-heteroseksualnih osoba. Dakle to nije niti prirodna niti biološka pojava - društvena manufaktura mržnje prema lezbejkama i gej muškarcima - niti je bogom dana niti večna. To je posledica društvene proizvodnje vrednosti i sistema dominacije, a to znači da se homofobija može menjati, dekonstruisati. Ogromne promene u društvima sa većim demokratskim sistemima su dokaz za to, novi zakoni za istopolne parove, lezbejske porodice, gej porodice, itd.

¹¹ GLBT – po nekim podelama GLBT skraćena porazumeva sve oblike ne-heteroseksualnog izražavanja, tada se smatra da T- transrodno uključuje u sebe i ove ostale diferencijacije TIQ. U ovom radu koristiću skraćenicu GLBT i podrazumevaće se svi oblici ne-heteroseksualnog rodnog i seksualnog izbora.

¹² homofobija – od *homo* gr. isto, *fobija* gr. strah. Termin nastao analogno terminu *rasizam*, da bi imenovao

mržnju i diskriminaciju nad istopolno orjentisanim osobama.

OBLICI DRUŠTVENIH MEHANIZAMA HOMOFODIJE:

IGNORIRANJE DRUGIH - AROGANCIJA - NEGIRANJE/PORICANJE PRAVA NA ŽIVOT (u ekstremnim slučajevima)

Osobe koje nose društvenu moć, (muževi i očevi u porodici, šefovi i direktorke u firmama, političari, profesori, nastavnici, itd,) mogu sistemom ignorisanja da diskriminišu Druge. Negiranje postojanja znači da lezbejke i gej muškarci nemaju osnovna građanska prava na partnerstvo, porodicu, decu, zapošljavanje, itd. To znači da ne postoje u zakonu, izbacuju se iz kuće, sa posla, naredjuje im se da prekinu ljubavne veze, poništava se njihova istorija da su ikada bili/e zajedno, itd.

Posledica na lezbejke i gej muškarce može biti da oni sami onda misle da nemaju prava da postoje, te mogu imati suicidalne misli i druge oblike samoagresije. Važna je neprekidna pozitivna potvrda parava na lezbejski i gej život.

ODBIJANJE DE SE ČUJE - ODBIJANJE KOMUNIKACIJE - IZBEGAVANJE

Osobe koje nose društvenu moć ne čuju one sa manje moći, ako neće da ih čuju. Ne susreću se s njima lice u lice, odbijaju da sednu sa njima na kafu i pitaju ih: kako ste.

Posledica toga je da često i same lezbejke i gej muškarci ne čuju sebe, ne govore drugima jer ih ovi ne žele čuti, dakle ČUTE. Još je davno, Franz Fanon, aktivista alžirske revolucije protiv imperatora Francuza je rekao: ČUTANJE JE OBLIK OTPORA POTLAČENIH¹³.

ODBACIVANJE

Odbacivanje pre svega obuhvata emotivno odbacivanje, uskraćivanje ljubavi i

brige kao vid kazne drugih. Država, društvo i porodica imaju za cilj da njihova deca

budu onakva kakva oni propisuju, dakle one/oni koji su odlučili da će biti različiti,

svojom voljom ili ne - biće kažnjeni tako što će im ljubav biti uskraćena.

¹³ Frantz Fanon, PREZRENI NA SVIJETU, Stvarnost, Zagreb, 1973.

Strah lezbejki i gej muškaraca najčešći je u vezi baš ove stavke, da će im ljubav najbližih biti uskraćena, i zbog toga žive u neprekidnoj strepnji da neko ne sazna za njihove žudnje. Važno je neprekidno potvrđivanje lezbejske i gej egzistencije, pozitivno vrednovanje, i prihvatanje.

VREDJANJE - OMALOVAŽAVANJE

Proizvodnja vredjanja koristi se upravo korišćenjem imena Drugih. Tako na preimer reč lezbejka, koja ima jednu pozitivnu konotaciju, postaje reč osude.

Polsedice ponižavanja i vredjanja su da i same lezbejke i gejovi imaju problem sa vrednovanjem samih sebe i obično imaju visoke osećaje inferiornosti, jer okolina utiče na stvaranje tih osećanja. Važno je koristiti termine lezbejke, gej muškarci, homoseksualci u pozivnom kontekstu, i potvrđivati vrednosti svake/og.

OSUDJIVANJE - OPTUŽIVANJE - OKRIVLJAVANJE

Društvena konstrukcija nalaže da oni koji imaju manje ugovorne moći, uvek su oni krivi, pre svega za svoj status a onda i uopšte. Proces okrivljavanja još više umanjuje moć Dugih i zato se i koristi kao mehanizam homofobije.

Posledica okrivljavanja je da lezbejke i gej muškarci jako često imaju osećanje KRIVICE. Društvo je odgovorno za ovaj mehanizam i za njihove emocije, a lezbejska i gej egzistencija je jednakopravna sa svako drugom.

MINIMIZACIJA GLBT EGZISTENCIJE

Minimizacija predstavlja jedan od važnih mehanizama homofobije, to znači da se svaki detalj lezbejske i gej egzistencije umanjuje, „to nije važno“, „ajde to sada da preskočimo“, „ne treba nam njihovo mišljenje“, itd. Važno je insistirati da je iskustvo svake osobe jednako vredno, i heteroseksualne i homoseksualne.

ZLOUPOTREBA MOĆI - KORIŠĆENJE SVIH SREDSTAVA ZA POSTIZANJE SVOJIH CILJEVA I INTERESA

Zloupotreba moći je mehanizam karakterističan uopšte za one koji imaju moć naspram onih koji je imaju manje. Dakle roditelji često

zloupotrebljavaju moć nad decom, direktori to rade u firmama, itd, isto tako heteroseksualna ideologija koristi moć kroz zloupotrebu delimičnih informacija ili dezinformacije, kroz sebičnost, egoističnost, itd.

Posledice toga su da lezbejke i gej muškarci dobijaju poruku da oni ne treba da

imaju moć, što nije tačno. Moć je u principu mogućnost za sve.

ISKLUČIVANJE

Isključivanje se sprovodi kroz sve ove mehanizme, plus kroz neimenovanje gej lezbejske egzistencije i njihovih prava u zakonima, pravilnicima institucija itd.

Isključivanje deluje na same lezbejke i gej muškarce tako što se oni osećaju isključeni, izolovani, usamljeni, napušteni, i socijalizacija im ide teže od ostalih. Važno je podržati lezbejke i gej muškarce na druženje, dati im mogućnost da pričaju o svom životu, pitati ih kako su.

NAMJETANJE MERA NORMALNOSTI

Mere normalnosti uvek određuje jedna klasa u svakom društvu u Evropi obično su to još uvek muškarci bele rase, srednje i više klase srednjih godina, heteroseksualne orijentacije. Tako da sve što nije to tim merilima nije normalno.

Posledice toga su da lezbejke i gej muškarci ponekad starno misle da nisu normalni. Važno je znati da je lezbejski i gej izbor normalan kao i heteroseksualni. Da su normalni i svi ostali izbori: biseksualnost, transdžender, queer, itd.

KONTROLA

Društveni sistemi uvek imaju tendenciju da kontrolišu sve one koji odstupaju od, u tom društvu i tom vremenu, zadate norme. Tako da je kontrola važan metod diskriminacije, na primer: „možete da budete homoseksualni, samo ne smete da vodite ljubav“, ili „...samo ne smete da izlazite na ulicu sa svojim transparentima“.

Interiorizacija kontrole znači da i same gej i lezbejke imaju dojam da društveni prostori nisu za njih, i da recimo Gej paradu i ne treba praviti. Važno je prepoznati da je kontrola oblik homofobije, i podržavati sve oblike javnog izražavanja gej lezbejske egzistencije, koje ne ugrožava druge.



grafit u Beogradu, 2010

IZOLACIJA

Izolacija je sistem kažnjavanja Drugih kroz uskraćivanje informacija, sprečavanje komunikacija, držanje drugih u prostoru u kome ima što manje razmena, na primer prisustvo u medijima, javnom životu, zakonima, svakondevnom jeziku, itd.

Posledica je da lezbejke i gej muškarci često žive u izolaciji, nikome ne govore o svom opredeljenju kao da su izolaciju sami izabrali. Izolacija zbog toga nije izbor nego posledica homofobije. Važno je znati da je izolacija sistem kontrole, i da je logično da se lezbejke i gejmuškarci i trans osobe osećaju izolovano.

ZASTRAŠIVANJE - PRETNJE

Zastrašivanje je čest metod, recimo pretnjama da će dobiti batine oni koji su GLBT orijentacije, ili pretnjama da svi „takvi“ treba da nestanu sa ove zemlje. Recimo, 2004, kampanje fašističke organizacija *Obraz* je glasila: *Bolje sprečiti nego lečiti*, sa posterima oblepljenim po Beogradu, sa prekrštenim znakom za lezbejke i gej muškarce, što je ličilo kao poziv na linč. Cilj pretnji je izazivanje straha.

Najčešće lezbejke i gej muškarci žive u strahu, to je jedna od dominantnih osećanja. Važno je znati da taj strah nije prirodna posledica gej i lezbejske egzistencije, nego ga društveni sistem pravi da bi kontrolisao jednu odredjenu -GLBT- populaciju.

ETIKETIRANJE - STIGMATIZIRANJE

Etikete su poznati mehanizam: upotrebljava se jezik da se drugi diskriminiše.



grafit u Beogradu, 2006 _____ drugih.

Stigmatiziranje utiče na same lezbejke i gej muškarce tako što oni misle da nešto s njima nije u redu, da su oni različiti, i to uvećava njihovo osećanje nesigurnosti. Važno je znati da je etiketiranje istorijski poznati mehanizam kontrole Drugih, oduvek je postojao, etiketiraju se žene, Crnci, Romi, et, itd. Potrebno je odbiti stigmatiziranje sebe i

ISCRPLJIVANJE

U celom spletu homofobije objekti mržnje se iscrpljuju, jer neprekidno nailaze na neke od ovih mehanizama, i teško im je da se stalno suprostaljavaju, objašnjavaju, dokazuju, itd. Ali, iscrpljivanje i jeste jedan od ciljeva homofobije i diskriminacija uopšte: da odustanete od zalaganja za svoja prava, zato je važno uvek podržavati sve inicijative za prava lezbejki i gej muškaraca.

MASKIRANJE STVARNOSTI / FALSIFIKOVANJE ISKUSTVA / ISKRIVLJAVANJE ČINJENICA

Maskiranje stvarnosti je jedan snažan mehanizam, društveno predstavljanje lezbejskog i gej života se obično sproti kroz pornografiju, ili kroz priče o pedofiliji (zločin seksualnog zlostalvanja dece) iako ni jedna ni druga pojava nisu ni u kakvoj povezanosti sa temom. Pored toga iskrivljuju se svakodnevne činjenice, na primer stvaraju se stereotipi da su lezbejke agresivne, a gej muškarci slabići, itd.

Važno je znati da je ovo jedan snažan mehanizam proizvodnje homofobije, kako bi se razdvojile činjenice od falsifikacije iskustva lezbejki i gej muškaraca.

FIZIČKO I SEKSUALNO NASILJE

U nekim situacijama GLBT osobe izložene su fizičkom nasilju ili pak seksualnom nasilju za kaznu za svoje opredeljenje. Zato je važno zalagati se za Anti-diskriminacioni zakon u SCG koji od 2002 od kada je osmišljen nije još ušao u parlamentarnu proceduru, jer se mnoge partije u skupštini Srbije ne slažu sa osnovnom koncepcijom ljudskih prava za sve.

MILOST - KOB AJAGI PODRŠKA

Ovaj mehanizam znači da ponekad društveni prostor omogući navodno pozitivnu sliku o lezbejkama i gej muškarcima, pusti neki film na TV, ili pozorišnu predstavu, iako država još ne izglasava ni jedan zakon za prava lezbeki gej muškaraca.

Važno je stvarati javni prostor za izražavanje lezbejske i gej egzistencije i zagovarati GLBT ljudska prava.

HAJKA I HUŠKANJE AKTIVISKINJA I AKTIVISTA PREKO INTERNETA

Poseban oblik zastrašivanja ide preko interneta i web sajtova nao nacističkih organizacija. Pretnje idu članicama i članovima gej i lezbejskih organizacija. Vrlo često to su pretnje smrću, mučenjem, sakaćenjem, istrebljivanjem. Pretnje idu direktno na imena ili na organizacije. Na primer, liderici aktivistkinji organizacije ,Q' i Sarajeva tokom 2008 i 2009 neprekidno su stizale montirane fotografije sa njenom fotografijom isečene glave. Nakon 2000, pretnje su stizale u svim gradovima iz regiona: Sarajevo, Beograd, Zagreb, Podgorica. Skopje.



Kampanja za promicanje prava homoseksualnih osoba, Hrvatska, 2007

Sunčica Vučaj

Nasilje nad lezbejkama

Feminističke grupe su često saveznice lezbejkama u borbi protiv nasilja i heteroseksizma. Lezbejke upravo u feminističkim grupama, učestvujući u radu, programima, edukacijama, inicijativama, osnažuju sebe i svoj identitet. To je od neprocenjivog značaja za svaku pojediniku koja je odlučila da učestvuje u radu ženske grupe!

Uprkos činjenici da smo razvile veoma razgranatu žensku mrežu protiv nasilja nad ženama, danas se našim različitim servisima - SOS telefoni, savetovališta, skloništa... koji su, dakle, namenjeni radu sa ženama koje su preživjele nasilje - lezbejke gotovo uopšte ne javljaju. Čini se da kao feministkinje nismo u dovoljnoj meri dovele u pitanje heteroseksizam. Feministički servisi i ženske grupe uglavnom samo politički prihvataju lezbejke. Dizajnirani kao servisi koji pružaju podršku ženama u kontekstu muškog nasilja, isti ne nude odgovarajuću podršku potrebnu lezbejkama, na primer u situaciji partnerskog nasilja.

Ovaj tekst ima za cilj da imenuje dve dimenzije nasilja kojim su lezbejke izložene, a o kojima bi ženske organizacije koje se bave nasiljem nad ženama trebalo da budu obučene.

Nasilje inspirisano homofobijom

Položaj lezbejki se neminovno mora posmatrati u svetlu heteronormativnog konteksta i u tom smislu (ali ne i samo u tom) predstavljaju manjinu. Postoji čitav niz različitih mehanizama homofobije kojima društvo održava (ne)vidljivost i egzistenciju lezbejki ranjivom i opterećenom različitim vrstama diskriminacija i nasilja. Homofobija predstavlja deo heteroseksizma, pa su tako lezbejke često samo iz razloga što su lezbejke, izložene fizičkom nasilju, napadima, prebijanjima, zatim pretnjama, omalovažavanjima, konstantnim ignorisanjem, patologizaciji, seksualnom nasilju - seksualnim uznemiravanjem, silovanjem.

Lezbejke su kao i druge žene izložene muškom nasilju u detinjstvu i u porodici. Neke su u detinjstvu jer su izgledale drugačije (*queer*) kažnjavane emocionalno, seksualno. Ono što je važno za lezbejke i pronalaženje adekvatne podrške jeste činjenica da lezbejke iako imaju pristup (naprimer ako žive u većem gradu) uglavnom ili često ne smeju/ne mogu da se obrate niti zdravstvenim insititucijama niti ženskim SOS telefonima, jer se boje da ispričaju svoju životnu priču, ili im je teško da spomenu činjenicu da je njihov život drugačiji od heteronormativnog, pa tako ni ne stižu do sistemske podrške za izlazak iz nasilja.

Sa druge strane, položaj lezbejki otežava i internalizovana homofobija, mehanizam kojim se pounutarnjuju mržnja i nasilje kojima su izložene. Otuda lezbejke često mogu misliti loše o sebi, imati problema sa samopouzdanjem i prihvatanjem sopstvenog identiteta. One se često izoluju, ne izlaze na mesta gde ih neko može pitati kako i s kime žive. To ponekada može da pojača kontrolu i nasilje u sopstvenim partnerskim vezama.

Nasilje u lezbejskim vezama

Lezbejke nekada dugo ostaju u nasilnim vezama, jer su im one i kao takve neka vrsta izlaza iz strukturnog obrasca nasilja - "sigurno mesto" od prošlih diskriminacija (u primarnoj porodici, okolini u kojoj su živele, itd). Ponekada izgleda da je nasilje u partnerskom odnosu 'manje strašno' nego ono koje su preživele u primarnoj porodici (seksualno nasilje ili odbacivanje i dr). Zato je važno da ih podržimo kao lezbejke, kako bi mogle uspešno da izađu iz kruga nasilja. Da bismo znale kako, potrebno je da znamo ili se podsetimo nekih činjenica. Pre svega da je proces prihvatanja lezbejske egzistencije dug, postepen, bolan i da je potrebno puno podrške od okoline da lezbejka prihvati svoj identitet žene koja voli žene.

Coming out je vitalan segment lezbejskog samopotvrđivanja. Otuda je veoma važno da svaka lezbejka bude podržana, a posebno ukoliko je u tom procesu izložena nasilju. Zašto ovo pominjemo? Ako je lezbejka preživela nasilje od strane svoje partnerke i želi o tome da razgovara sa konsultantkinjom na SOS telefonu, na

primer, ona mora prvo da se autuje. Dakle, za onu koja radi na SOS telefonu u radu sa ovom ženom je primarno da prvo shvati i prihvati postojanje lezbejskih veza, pa tek onda da razgovara o iskustvu nasilja. Drugo, važno je pomenuti da je lezbejkama ponekada veoma teško da izgovore da je partnerka (bila) nasilna. Ženama žrtvama nasilja je potrebna podrška iz svoje okoline, kako bi izašle iz kruga nasilja. Kako je lezbejska socijalizacija često rasuta, neophodno je istrajno brinuti i istraživati lezbejsku egzistenciju a naročito kada su u pitanju Romkinje, lezbejke sa invaliditetom, strankinje, odnosno lezbejke koje pripadaju dvema ili trima nepriviligovanim zajednicama (u kojima je izraženo nepriznavanje, neznanje gde se pripada ili uopšte ne pripada, različita opterećenja). Primera radi, ne smemo nikada da zaboravimo da su Romkinje lezbejke diskriminisane generalno u društvu, zatim u romskoj zajednici, u ženskoj zajednici i na kraju u lezbejskoj, takodje.

Uključivanjem specifičnijih i dopunjenijih definicija feminističkim principima rada, a vezano za lezbejsku egzistenciju, ojačaćemo feminističku viziju. Prvi princip koji je posebno važan u podršci lezbejkama je poverljivost. Dakle, to znači da potpuno prihvatamo odluku da priču lezbejke koja nam se poverava nećemo nikome dalje ispričati. Ovaj princip je važan i unutar SOS telefona kao i unutar lezbejske zajednice, i ima specifičnu vrednost upravo zbog straha od autovanja. Princip poverenja je važan i u kontekstu nepoverenja lezbejki koje žive u svetu koji 'nije njihov'. To su osnovni razlozi zbog koga poverenje u kontekstu podrške lezbejkama ima posebno mesto.

U patrijarhatu koji ženama ne veruje sestrinjstvo je i nastalo u ženskom pokretu kao stvarnost solidarnosti između žena koje su različite. Feminističke organizacije imaju ključno mesto u mreži podrške ženama koje vole žene. Feministkinje su te koje razumeju zašto je važno verovati ženama, a za lezbejke je verovanje seme od kojeg mogu da rastu.

Naš dar dodira *Joan Nestle*

Život me je naučio da dodir nikada ne sme da se shvati olako, da kad žena ide rukama ka mojim grudima ili mi razdvaja noge, to nikada nije obična stvar, njeni prsti koji me nalaze i njen jezik koji me uzima nisu misteriozni događaji koje treba sakriti, već ovi zagrljaji, dodirui, uzdasi, reči žudnje, to su sve činovi sunčevog zraka. Još uvek posmatram sa ushićenjem tvoju glavu između mojih nogu, gledajući kako se celom dužinom, svim tvojim godinama pružaš ka mom zadovoljstvu. Kako to da u svetu kao što je ovaj, gde oružje i vlade lome nežnost, svakog dana uspevaš da nađeš put do tog malog, skrivenog ženinog mesta? Ali uspevaš, sa namerom i znanjem: dovodiš ogromnu potrebu do zadovoljenja.

Kako bih se ikada mogla navići na lepotu tvog obraza oslonjenog o moje grudi, ili na tvoju zaštitničku snagu sa kojom me okrećeš? Kako bih ikada mogla smatrati običnom tvoju želju da miluješ uska mesta, da odvojiš vreme da me smiriš i onda mi pomogneš da želim ono što ne mogu da vidim? Ili, kako pružaš ruke ka meni nakon što sam te zadovoljila, povlačeći me preko tvog tela, a tvoji prsti nežno čiste moje usne koje sijaju sa tvojim ukusom? Ili kako praviš od tvog ramena jastuk da bi mi bilo udobno posle vođenja ljubavi. Nikada neću u ovom svetu uzeti olako kako velikodušno ti tražiš način na koji slušaš moje telo i otkrivaš šta možeš da uradiš, i način na koji me iznenadiš sa tim saznanjem kada dođem u krevet. Ne najavljuješ glasno: jednostavno se samo nasmešiš i uradiš.

Nikada neću uzeti olako tvoju čudesnu želju da me utešiš, putovanja koja si prevalila da bi stigla do mene, kasno u noć, pojavljujući se na mojim vratima u farmerkama i majici, dolazeći kao jutro. Ili kada stojiš preda mnom, golih grudi, odevena samo u kožnu jaknu i bele čarape, tvoji mali stomak se nadima, tvoje oči



svetlucaju dubinom moje žudnje. Sve stoji nepomično u tom trenutku, i svi gubici dana i svi strahovi noći padaju pred tvoje noge. Ili cveće koje stiže, u rukama nepoznate žene koja crveni, jer si je ti zamolila da me iznenadi tvojom pažnjom. Ili kako si me držala naslonjenu na svoje srce, govoreći mi kako je dobro plakati zbog svega.

Život me je naučio da dodir nikada ne sme da se uzme olako, da kada žena ide rukama ka mojim grudima ili mi razdvaja noge, to nikada nije obična stvar.

Prevela Nina Đ F

Audre Lorde



Preobražaj ćutanja u jezik i akciju

Došla sam do zaključka, po ko zna koji put, da ono što smatram veoma značajnim moram da izgovorim, pretvorim u verbalno i podelim sa drugima, čak i uz rizik da moja poruka bude lažno predstavljena ili pogrešno shvaćena. Činjenica je da mi ono što izgovorim ide u korist više od bilo kog drugog načina izražavanja. Ja se ovde nalazim kao crnoputa lezbejka i pesnikinja, a značenje svega toga počiva na činjenici da sam još uvek živa iako sam mogla da ne budem. Pre nešto manje od dva meseca, dva lekara, jedna žena i jedan muškarac, saopštili su mi da ću morati da se podvrgnem operaciji dojke i da se šanse da je tumor zloćudan kreću od 60 do 80 procenata. Od trenutka kad su mi to rekli pa do početka operacije, preživela sam tronedeljnu agoniju nevoljne

reorganizacije čitavog svog života. Kad se operacija završila ispostavilo se da je tumor bio dobroćudan.

Tokom te tri nedelje bila sam primorana da se okrutno, ali jasno, suočim sa sobom i svojim načinom života zbog čega i danas zadrhtim mada me je to učinilo jačom. U sličnu situaciju dolaze mnoge žene od kojih su neke ovde prisutne. Nešto od onog što sam doživela tokom tog perioda pomoglo mi je da razjasnim sebi veći deo svojih osećanja u pogledu preobražaja ćutanja u jezik i akciju.

Pošto sam prisilno postala suštinski svesna sopstvene smrtnosti i onog što sam želela da učinim od svog života, koliko god kratak on mogao biti, moji prioriteti i sve što sam propustila da uradim ukazali su mi se u nemilosrdnom svetlu, a najviše sam žalila zbog svog ćutanja. Čega sam se to uopšte plašila? Verovala sam da pitati ili govoriti znači nanositi bol ili smrt. Ali svi mi nanosimo drugima bol na toliko različitih načina, sve vreme, tako da bol ili promeni oblik ili nestane. Smrt je, s druge strane, konačno ćutanje. Smrt bi sad mogla da nastupi brzo, bez obzira na to da li sam ikad govorila ono što je trebalo da kažem ili sam samo izdala sebe malim ćutanjima, dok sam planirala da jednog dana progovorim, ili dok sam očekivala tuđe reči. Tako sam počela da u samoj sebi prepoznajem izvor moći koji potiče iz saznanja da sam ja, iako sam znala da je poželjno da se ne plašim, u procesu učenja da strah postavim u perspektivu stekla veliku snagu.

Umreću, pre ili kasnije, bez obzira na to da li sam ikada i sama nešto rekla. Moje ćutanje me nije zaštitilo. Vaše ćutanje vas neće zaštititi. Ali kad god sam izrekla pravu reč, svaki put kad sam pokušala da saopštim te istine za kojima i dalje tragam, dolazila sam u dodir sa drugim ženama u čijem sam društvu preispitala reči pogodne za svet u koji smo sve verovala, reči koje će premostiti našu različitost. Upravo su mi zabrinutost i briga svih tih žena dale snagu i omogućile mi da preispitam suštinu svog načina života.

Žene koje su mi davale podršku tokom tog perioda bile su crnkinje i belkinje, stare i mlade, lezbejke i biseksualke, heteroseksualke, i sve smo učestvovala u ratu protiv tiranije ćutanja. Sve su mi one

dale snagu bez koje ne bih uspela da sve to preživim bez posledica. Tokom tih nedelja užasnog straha shvatila sam - da u ratu u kom sve učestvujemo protiv sila smrti, bile one suptilne ili ne, svesne ili ne - ja nisam samo žrtva, ja sam i borac.

Koje to reči još uvek nemate? Šta želite da kažete? Kakvu tiraniju svakodnevno gutate i pokušavate da joj se prilagodite, dok vam od nje ne pozli i od nje ne umrete, čuteći i dalje? Možda sam ja, za neke od vas koje ste danas ovde, oličenje nekog vašeg straha. Zato što sam žena, zato što sam crnkinja, zato što sam lezbejka, zato što sam to što jesam - crnkinja, ratnica, pesnikinja koja radi svoj posao i koja je došla da vas pita da li i vi radite svoj?

I, naravno, i ja se plašim, zato što je preobražaj ćutanja u jezik i akciju čin samootkrivanja koji je uvek skopčan s opasnošću. Moja ćerka mi je, kad sam joj rekla o čemu ćemo razgovarati i o problemu koji imam s tim u vezi, rekla: "Kaži im kako nikad nisi celovita ličnost ako ćutiš, jer uvek postoji neki delić tebe koji želi da se iskaže, i ako ga stalno ignorišeš, on postaje sve luđi i sve uzavreliji, i ako ga ne iskažeš on će te jednog dana udariti po zubima iznutra."



Kad je o ćutanju reč, ono kod svake od nas poprima oblik sopstvenog straha - straha od prezira, od

osude ili straha od nekog suda, nekog priznanja, nekog izazova ili uništenja. Ali, po mom mišljenju, najviše od svega se plašimo vidljivosti bez koje, opet, ne možemo istinski da živimo. U ovoj zemlji u kojoj rasne razlike stalno, iako prećutno, dovode do izopačenja vida, crnopute žene su, s jedne strane, uvek bile izuzetno vidljive, a s druge strane su kroz proces rasističke depersonalizacije učinjene nevidljivim. Čak smo i u okviru ženskog pokreta morale da se borimo, kao što i sad to činimo, za tu istu vidljivost koja nas takođe čini veoma ranjivim, ali i za našu crnu boju kože. Jer da bismo preživele u čeljusti ove nemani koju zovemo Amerikom, moramo prvo da naučimo najvažniju lekciju, a to je da nije bilo predviđeno da preživimo. Ne kao ljudska bića.

Kao ni većina vas koje ste ovde, bilo da ste crkinje ili ne. Ali ta vidljivost koja nas čini tako ranjivim, ujedno je i izvor naše najveće snage. Jer ova mašina će ionako pokušati da nas sve samelje u prah, govore mi ili ne. Možemo zauvek sedeti neme, svaka u svom ćošku, dok naše sestre i naša bića propadaju, dok nam decu izopačavaju i uništavaju, dok nam truju zemlju; možemo bezbedno sedeti u našim ćoškovima neme kao ribe, ali naš strah neće biti ništa manji.

U mojoj kući ove godine slavimo praznik Kvanza, afričko-američku svetkovinu žetve koja počinje dan posle Božića i traje sedam dana. Postoji sedam principa Kvanze, po jedan za svaki dan. Prvi princip je Umodža, što znači jedinstvo, odluka da se borimo za održanje jedinstva u sebi i u zajednici. Jučerašnji princip, princip drugog dana, bio je Kudžičagulija - samoopredeljenje - odluka da sebe definišemo, imenujemo i govorimo u svoje ime umesto da dozvolimo da o nama govore drugi i da nas drugi definišu. Danas je treći dan Kvanze i današnji princip je Udžima - kolektivni rad i odgovornost - odluka da izgrađujemo i čuvamo sebe i svoje zajednice kao i da zajedno prepoznamo svoje probleme i zajedno ih rešavamo.

Svaka od nas je danas ovde zato što je, na ovaj ili onaj način, privržena jeziku i njegovoj moći ali i zato što želi da ponovo zatraži pravo na taj jezik koji su drugi usmeravali protiv nas. U preobražaju ćutanja u jezik i akciju, od suštinskog je značaja da svaka od nas uspostavi ili preispita svoju funkciju u tom preobražaju kao i da unutar njega svoju ulogu prepozna kao vitalnu.

Nama koje pišemo, neophodno je da preispitujemo ne samo istinitost onog što pišemo već i istinitost tog jezika kojim govorimo. Što se drugih tiče, to znači da koriste i šire te reči koje za nas imaju značenje. Ali svima nama primarna je neophodnost da podučimo druge kako treba proživljavati te istine i kako o njima treba govoriti jer u njih verujemo i poznajemo ih van svake sumnje. Jedino tako možemo da opstanemo ako se uključimo u životni proces koji je kreativan, koji se nastavlja i koji predstavlja razvitak.

Taj proces nikad nije lišen straha od vidljivosti, od okrutne svetlosti koja me secira i možda o meni sudi; straha od boli ili od smrti. Ali mi smo sve to već proživjele, čuteći, osim smrti. I ja sada sve vreme razmišljam o jednom - čak i da sam se rodila nema ili da sam se zavetovala da ću celog života ćutati zbog sopstvene bezbednosti, to me uopšte ne bi sprečilo da patim niti da umrem. Dobro je tu činjenicu imati u vidu zbog stvaranja perspektive.

A tamo gde glasovi žena vape da ih neko čuje, svaka od nas mora da preuzme odgovornost da potraži te reči, da ih pročita, upotrebi i ispita njihov značaj za naše živote. Ne smemo se kriti iza navodnih podela koje su nam nametnute i koje tako često prihvatamo kao svoje sopstvene. Neko, na primer, kaže: "Ja nikako ne mogu da podučavam pisanju crnopute žene jer je njihovo iskustvo tako različito od mog." Ali koliko ste godina provele podučavajući đake o Platonu, Šekspiru i Prustu? Ili drugi primer: "Ona je belkinja i šta bi ona uopšte mogla da mi kaže?" Ili: "Ona je lezbejka, šta će da mi kaže muž ili sin?" Ili opet: "Ova žena piše o svojim sinovima, a ja nemam decu." Ne smemo se kriti iza beskrajnih izgovora kojima sebi uskraćujemo sebe i druge. Možemo da naučimo da radimo i da govorimo i onda kad se plašimo na isti način kao što smo naučile da radimo i da govorimo kad smo bile umorne. Vaspitali su nas da više poštujemo strah nego sopstvenu potrebu za jezikom i definicijom. Dok čuteći budemo čekale taj konačni luksuz neustrašivosti, teret tog ćutanja će nam doći glave. Činjenica da smo se mi ovde okupile i da ja izgovoram ove reči predstavlja pokušaj da se to ćutanje prekine i da se premoste neke od naših različitosti; jer ne koči nas ta različitost, već ćutanje o njoj. Mnogo je ćutanja koja treba prekinuti.



Rad pročitao na tribini "Lezbejke i književnost", Čikago, 28. decembra 1977. objavljeno u Odri Lord "Sestra autsajderka", Žene u crnom i Feministička 94, Beograd 2002. prevod sa engleskog: Dragana Starčević

foto biljana rakočević

Andrea Dworkin

LEZBEJSKI PONOS

(Govor Andree Dworkin sa marša na Lezbejskoj nedelji ponosa, Njujork, 28.jun 1975.)



Za mene, biti lezbejka podrazumeva tri stvari -

Prvo, to znači da volim, negujem i poštujem žene u svom umu, u svom srcu i u svojoj duši. Ova ljubav prema ženama je tlo na kom je moj život ukorenjen. Ona je tlo naših zajedničkih života. Moj život raste iz ovog tla. Na svakom drugom tlu, ja bih umrla. Na bilo koji način da sam jaka, ja sam jaka zahvaljujući moći i strasti ove brižne ljubavi.

Drugo, biti lezbejka za mene znači da postoji erotska strast i intimnost koja dolazi od dodira i ukusa, divlja, slana nežnost, vlažni slatki znoj, naše grudi, naša usta, naše pičke, naše dlake, naše ruke. Govorim o senzualnoj strasti koja je duboka i tajanstvena kao more, snažna i mirna kao planina, uporna i promenljiva kao vetar.

Treće, biti lezbejka za mene znači sećanje na majku, zapamćeno u mom sopstvenom telu, ono koje tražim, za kojim žudim, nalazim i odajem počast. To znači sećanje na matericu, gde smo bile jedno sa svojim majkama, do rođenja kada smo se razdvojile. To znači

vraćanje na to mesto iznutra, unutar nje, unutar nas, tkivima i membranama, vlažnosti i krvi.

Ponos je deo te ljubavi koja je naše osnovno tlo, senzualne ljubavi i sećanja na majku - i taj ponos sija sjajno kao letnje sunce u podne. Taj ponos ne može se slomiti. Oni koji bi to pokušali su u poziciji da bacaju šake pune blata na sunce. Ono i dalje sija, i oni koji bi bacali blato samo bi uprljali sopstvene ruke.

Ponekad, sunce je prekriveno neprozirnim slojevima tamnih oblaka. Osoba koja bi pogledala u nebo, bila bi sigurna da sunca nema. Ali ono i dalje sija. Noću, kada svetlosti nema, sunce i dalje sija. Tokom kiše ili padavina ili uragana ili tornada, sunce i dalje sija.

Da li sunce sebe pita : “Da li sam dobro? Da li imam vrednost? Da li me ima dovoljno?” Ne, ono peče i ono sija. Da li sunce sebe pita: “Šta mesec misli o meni? Kako se Mars oseća povodom mene danas?” Ne, ono peče, ono sija. Da li sunce sebe pita: “Da li sam veliko kao ostala sunca u drugim galaksijama?” Ne, ono peče, ono sija.

U ovoj zemlji, u narednim godinama, biće velike oluje. Nebo će potamneti do neprepoznatljivosti. One koje hodaju ulicama, hodaće njima u tami. One koje su u zatvorima i mentalnim institucijama neće videti nebo uopšte, samo tamu iza rešetaka. One koje su gladne i očajne neće moći ni da pogledaju ka gore. One će videti tamu dok gledaju u zemlju ispred svojih nogu. One koje su silovane videće tamu dok gledaju u lice silovatelja. One koje su brutalno napadnute netremice će gledati u tamu kako bi u svakom trenutku prepoznale ko se kreće prema njima. Biće teško setiti se, dok oluja besni, da i dalje, iako ne možemo da ga vidimo, sunce sija. Pokušaćemo da ga vidimo i pokušaćemo da ga osetimo, i zaboravićemo da nas i dalje greje, jer da nije tu, da ne sija, ova zemlja bi bila hladno i pusto mesto.

Sve dok živimo i dišemo, bez obzira koliko je taman svet oko nas, to sunce i dalje peče, i dalje sija. Ne postoji “danas” bez njega. Ne postoji “sutra” bez njega. Nije postojalo “juče” bez njega. Ta

svetlost je u nama - stalna, topla i isceljujuća. Zapamtite to, sestre, u mračnim vremenima koja dolaze.

prevod: Tijana Popivoda

POSTOJALO JE DOBA KADA NISI BILA ROPKINJA, ZAPAMTI TO. SAMA SI HODALA, SMEJALA SE, HRABRA. KAŽEŠ DA SI TO SVE ZABORAVILA, ALI SETI SE... KAŽEŠ DA NEMA REČI KOJIM BI OPISALA TO DOBA. KAŽEŠ DA GA NIJE NI BILO. ALI SETI GA SE. POKUŠAJ DA GA SE SETIŠ. AKO TO NE USPEŠ, IZMISLI GA.

Monique Wittig, 1989.



Dorothy Allison **REĆI ISTINU**

Pozvali ste me da govorim o preživljavanju. Problem je za mene što mi je preživljavanje najmanja želja. Daleko više stvari mene zanima od golog preživljavanja.



Moramo daleko više da tražimo nego da samo preživimo ako želimo da pridemo našem pravom potencijalu.

Ja sam deo nacije koja nije tajna, ali se retko priznaje. Rođena sam siromašna, lezbejka i prezrena, uvek sam znala da sam jedna od mnogih - jaka ne zato što sam drugačija, već zato što sam deo nacije koja je, kao i ja sama, ljudska i krhka i tvrdoglava i žedna za pravdom u nepravednom svetu. Sada imam preko četrdeset godina, znala sam da sam lezbejka još kad sam bila tinejdžerka, i gotovo isto toliko dugo sam znala da želim da pišem.

Moje godine, moje porodično poreklo, kraj i klasa u kojima sam odrasla, i da, i moja vremena - politička i moralna doba kroz koja sam prošla - sve me je to oblikovalo. Bila sam prvi član moje porodice koja je završila visoku školu, prva koja je išla na fakultet. Teško mi je da objasnim koliko je to bilo nešto izuzetno: ne biti samo prva, već za duže vreme i jedina iz svoje obitelji koja je iskoračila iz stegnutog, neprijateljskog sveta u koji smo rođeni. Ali ranih sedamdesetih godina išla sam na koledž, i imala sam veliku sreću da tamo budem kad su se i ostala deca iz radničke klase suočavala sa svetom za koji smo jedva postojali, u svakom slučaju u kojem rado nismo bili prihvaćeni. To iskustvo je u meni izazvalo, kao u mnogima od nas, bes i odlučnost da ispitam ustanovljene barijere autoriteta, potvrde, ispravnosti. Neželjena, sumnjičava, loše naravi - postala sam ubeđena da moram iznova da stvaram ovaj svet da bih preživela, bliže sopstvenim idealima.

Na fakultetu sam bila angažovana na polju ljudskih prava i u antiratnim demonstracijama. Naučila sam da je sve moguće. Postala sam aktivistkinja i feministkinja kad su se ostale mojih

godina udavale ili stupale u Mirovne pokrete ili započinjale karijeru. Shvatite, ja spadam u one opasnice. Nikad nisam želela da budem bogata. Uvek sam želela daleko više. Uvek sam htela da iznova stvorim svet, a to je daleko pohlepnija, dalekosežnija ambicija od gotovine. Pridružila sam se maloj naciji budućih revolucionara, homića i feministkinja i autsajdera iz radničke klase, većina nas sanjara, koji su sanjali o svetu u kome nikome pravda neće biti uskraćena, u kome nikoga neće mrzeti zbog njegovog porekla, boje, vere ili seksualnosti. Iako se to retko priznaje, ljudi kao ja su prepravili ovaj svet u poslednjih nekoliko decenija. Sada je to jedno novo mesto.

Da, to je tačno, iako je još vrlo malo ljudi koji o sebi razmišljaju kao o revolucionarima, svet je jedno novo mesto. Krut svet u koji sam bila rođena duboko je protresen. Aparthejd je razbijen i Nelson Mandela je predsednik Južne Afrike. Samo do pre nekoliko godina nisam mogla da zamislim da će se tako nešto desiti. Rusija je jedno novo mesto. Komunistički bauk kojim su mi pretili celog detinjstva sada je nestao. "Homoseksualnost" više nije psihički poremećaj, i moja ljubavnica i ja smo se zapravo registrovale kao porodično domaćinstvo u opštini u San Francisku prošlog proleća.

Svet je jedno novo mesto, ali još uvek mora da se pravi. Još uvek su nam revolucionari potrebni. Ima više od deset godina kako je od SIDE umrla prva osoba koju sam lično poznavala. Prošle godine sam izgubila još četiri prijatelja, još četiri od onih koji nije trebalo da umru. Ove poslednje godine, bivša devojka moje ljubavnice završila je u zatvoru pošto je živela na ulici dve godine, moja poslednja tetka pošla je za mojom majkom u smrt od raka, dok sam ja bila svakodnevno bez zdravstvenog osiguranja, znajući da ću najverovatnije i ja umreti od raka pre šezdesete godine. Polovina ljudi koje ja poznajem žive bez zdravstvenog osiguranja ili bez sigurnosti plate. Svet mora da se popravi. Brillijantni, talentovani, mladi muški gej ili ženski lezbejski pisci iz mog života zarađuju jedva za kiriju, a kamo li da zarade vreme da napišu knjige koje ja hoću da pročitam. Mi svi živimo, svi mi, u najnemogućnijem sukobu, voljno siromašni zbog posla koji smo izabrali da radimo, i laži koje smo odbili da govorimo. Većina nas zna da kad pošaljemo molbu Nacionalnom fondu za umetnost ili bogatim komitetima za stipendije, da je to kao da smo zafrljali grudvu na sunce. I same naše organizacije - naše štampane stvari,

listovi, knjižare i spisateljski programi -jedva opstaju. O da, ovaj svet valja iznova napraviti.

Ako mi, kao pisci, valja da nastavimo, da postignemo nešto više od preživljavanja, nama je potrebno više ljudi velikih ambicija, ljudi koje steže cenzura, negiranje i mržnja, ljudi koji se još uvek nadaju da će promeniti svet. Pisci koji sebe vide kao revolucionare, koji se pojavljuju na demonstracijama ili drugim radnim zadacima sa podočnjacima ispod očiju koji dokazuju koliko su samo noći ustali posle kratkog sna da bruse svoje sposobnosti i da sanjaju nad stranicom iznova stvorenog sveta.

Proživela sam svoj život tražeći iznova stvoren svet.

Kada sam imala 22 godine, pomogla sam da se organizuje Centar za pomoć protiv silovanja. Iste te godine započinjale smo feminističku knjižaru, opremale ženski centar, volontirala sam kao lezbejska ravnopravna savetnica, predavala jedan feministički antropološki tečaj, izdavala feministički časopis, pokušavala da organizujem sindikat konobarica i da organizujem lezbejsku feminističku zajednicu koja je postala moja porodica i dom narednih osam godina. Rekla sam sebi, kad bih samo uspela da se odreknem još malo više sna, toliko bih više toga uradila. Ovih dana gledam oko sebe i mislim da nam je potrebno još malo ljudi spremnih da se odreknu malo sna.

Ja sam kao većina drugih lezbejki koje poznajem. Pisala sam tek pošto sam sve drugo obavila, u slobodnim trenucima pošto sam dežurala u dečijem zabavištu, ili pravila police za knjižaru, ili spremala formulare za stipendije, isprva za ženski centar a zatim za odeljak ženskih studija i na kraju za časopise. Radila sam u četiri feministička časopisa. Nijedan neće preživeti.

Kada sam napunila 24 godine sve sam pročitala što su lezbejke napisale - a kad sam imala 24 godine to je još bilo moguće. Retko sam imala posla sa muškarcima, retko sam kontaktirala sa svojom porodicom, bila sam strogo nemonogamna, pisala sam lošu poeziju kad sam bila premorena da spavam, i sebe s mukom naučila da pišem prozu u kratkim vremenskim periodima koje sam ukrala od dnevnog posla ili sati u kojima ionako nisam mogla da spavam. Lektorisala sam tuđa dela mnogo pre no što sam svoja objavila. Nisam ništa objavila sve dok nisam pomislila da je dovoljno dobro. Ono što ja želim - moja ambicija - je veće nego što može da se zamisli. Želim da mogu toliko moćno da pišem da mogu da slomim

srce sveta i da ga potom zalečim. Želim da pišem na taj način da bukvalno ponovo napravim svet, da promenim mišljenje ljudi dok gledaju kroz oči likova koje sam stvorila.

Uvek sam bila vrlo konkretna po pitanju mog lezbejstva. Nisam nikad zamišljala da postoji bilo kakvo pitanje u vezi sa mojom seksualnom sklonošću, i kao feministkinja znam da moja ubeđenja oblikuju ono o čemu pišem, glas koji iskazujem, i koju ću vrstu likova smisliti - šta uopšte ja mogu da napišem. Ja sam jedna celovita ličnost, celovita ličnost koja je lezbejka i pisac.

Kada sam slušala Edvarda Elbija dok govori na drugoj *OutWrite* konferenciji 1991. u San Francisku, pomislila sam na vremena i etos koji su formirali njegov pojam o tome ko je on - i kao muškarca geja i kao pisca - nisu bili tako sludjujući koliko tragični. To je, pre svega i u najvećoj meri, bila šteta što je proveo toliki deo svog života u defanzivnoj borbi da oglasi sebe i svoju seksualnost spram jedne neobrazovane publike pune mržnje. Još gore, čini se da dok se tako žestoko borio za svoju seksualnost, da je gorko prevideo kako su povezane borbe za prava homoseksualaca i borbe za ljudska prava, u nemogućnosti da shvati koliko borba za nade drugih ljudi ima veze sa njegovim nadama. Ako smo naterani da govorimo o svojim životima, o našoj seksualnosti, i o našem radu samo jezikom i u kategorijama jednog društva koje nas prezire, na kraju ćemo se tako napuniti gorčinom da ćemo moći da pričamo samo o našoj patnji. Nestaćemo u tim kategorijama. Ono što sam ja pokušala u svom životu to je da odbacim jezik i kategorije koje bi me svele na nešto manje od mog celokupnog komplikovanog iskustva. U isto vreme pokušala sam da gledam na ljude različite od sebe sa onom istom saosećajnošću koju bih volela da osetim na sebi.

Kad pomislim na generaciju pisaca kojoj Edvard Elbi pripada, postajem još čvršća u zamisli da iznova stvaram svet. Radim da učinim mogućim da mladi homoseksualni pisci ne moraju da dangube toliko sebe da se oslobode mržnje i zanemarivanja jedne neobrazovane većine. Ali da bih dala bilo kakav doprinos drugim životima, znam da moram da krenem od pažljivog razmatranja specifičnosti mog života. Moram da shvatim ko mi je pomogao da preživim i kako su se moje nade oblikovale. Moram da shvatim čuda u svom životu.

Da, formirala sam se kao lezbejka i spisateljica kroz čuda. Čuda, kao čudesa i začuđujuće koincidencije, srećne paralele, srećni susreti, neki kao rezultat rada i sreće, ali drugi neobjašnjeni i neobjašnjivi. Bilo je to već čudo što sam preživela svoje detinjstvo, završila gimnaziju i dobila stipendiju za koledž. Bilo je to čudo što sam otkrila feminizam i otkrila da ne moram da se stidim zbog onoga što jesam. Nije trebalo da se stidim zbog svoje lezbejske želje, ili mojih neobičnih ponašanja - od kojih većina može da se svede na činjenicu da sam rasla u lošem okruženju ali da sam to volela. Feminizam mi je omogućio da shvatim svoje mesto u svetu, i pozivam se na njega kao na titulu ili zaduženje.

Kada sam bila veoma mlada, mislila sam da ću izabrati celibat. Znala sam šta želim još od prvog naleta puberteta. Znala sam šta želim da radim sa tim devojkama u školi. I svuda oko mene videla sam strah, smrt i osudu. Ne možete da zamislite koliko sam bila smrtno uplašena kad sam imala 12 i 13 godina. Rešila sam da izaberem celibat i da postanem neka vrsta baptističke kaluđerice. To je delovalo kao razuman izbor pošto se moja porodica preselila u Floridu kada sam imala 13 godina, kad sam šmugnula u gej bar, dole pored autobuske stanice u Orlando. Bacila sam jedan pogled na te žene i znala sam da sam u velikoj nevolji. Znala sam, dosta dobro, od samog početka, šta će da mi se desi. Znala sam da sam *feme*, s mišljenjem, da volim da komandujem, da sam romantično mazohistična, i da će me te devojke živu pojesti.

Znači izbor je bio da li da pustim da me živu pojedu ili da odem u celibat.

Bilo je čudo što sam shvatila da ono što mi je seksualno prijalo nije zahtevalo partnerku koja je ludački pijana, nasilno ljuta ili sa pravom na večno posedovanje moga tela samo zato što može da učini da ja svršim. Bilo je čudo što sam nastavila da pišem prozu za svoju ličnu satisfakciju čak i onda kada sam iskreno verovala u žensku revoluciju i bila sasvim ubeđena da se ona nikad neće odigrati ako lično ne nađem novac za to, izokrećem telefone i skuvam proteinsko domaćinsko jelo za kojim ćemo sve to isplanirati. Ne držim se nikakve organizovane religije, ali verujem u stalno dešavanje čuda.

Konačno, moram da vam kažem da je divno čudo što se nisam ubila iz golog očaja kada mi je rečeno da sam isuviše lezbejka za feminizam, suviše reformistkinja za radikalni feminizam, suviše

seksualno perverzna za pristojno lezbejstvo, i isuviše bestraga tvrdoglava za revoluciju žena, homoseksualnih žena i muškaraca. Što sam ovde sada, pišući, govoreći i predajući i živeći iz mojih ličnih feminističkih ideala, to je začuđujuće. Ja se nisam promenila, svet je napravljen iznova.

Ja verujem u istinu. Verujem u istinu onako kako to može osoba kojoj je uskraćena svaka upotreba te istine. Znam njenu moć. Znam kakva je ona pretnja za svet napravljen na lažima. Verujem da je legitiman svaki trik koji vas tera da pišete istinu, ali su neki trikovi skuplji od ostalih. Onaj koji ja najčešće i najuspešnije koristim je da se pretvaram da pišem samo istoriju, da pokušavam samo da zapišem moju verziju onoga što se dogodilo. Moje pisanje postaje međutim vrlo brzo proza. Istina je šira od detalja onoga šta se zaista zbilo u mom životu.

Poznajem porodične mitove koji se provlače kroz književnost, muziku i politiku našeg društva - i poznajem stvarnost. Stvarnost je da je za mnoge od nas porodica bila inkubator očaja pre nego zaštićen, hraneći raj koji su mitovi obećali. Ne bi trebalo da pričamo o našem stvarnom porodičnom životu, naročito ako naše porodice ne umnožavaju taj mitski heteroseksualni model. U svetu u kome samo deo ljudi živi u jezgru one porodice *Tata Zna Najbolje*, moramo daleko više da čujemo od nas koji smo srećni što ne živimo unutar tog mitskog modela. Ali ja takođe verujem u nadu. Verujem u iznova napravljen život, u mogućnosti koje su sastavni deo u našim lezbejskim i gej izabranim porodicama, u našim porodicama prijatelja i ljubavnika izlečenje može da se odigra i kod najbolnije ranjenih od nas. Moja porodica prijatelja održala me je u životu kroz ljubavnice koje su otišle, poduhvate koji su propali, i mnogo, mnogo priča koje nikad nisu okončane. Porodica je bila deo ponovnog stvaranja sveta za mene.

Ne bi trebalo da govorimo istinu o našim životima, o našim uvrnutim životima. Najgora stvar koja nam je učinjena u ime civilizovanog društva je da etiketiraju istinu o našim životima kao materijal izvan legitimne teme ozbiljnih pisaca. Ne bi trebalo da pričamo o našoj seksualnosti, osim najopštijim i najponiznijim rečima. Kad pišemo priče iz naših života, one nas kidaju čak i dok ih pišemo. Čudno, to kidanje omogućava izlečenje, i to ne samo u piscu već i u svetu. To je kao da otvarate ožiljak i omogućavate obnavljanje tkiva. Koristim mnogo trikova da to omogućim. Priča

koju najlakše napišem je ona u kojoj sedim ispred zamišljenog lika osobe kojoj nikad nisam smela nešto da kažem - mog očuha, ili moje majke, ili moje prve ljubavnice (one koja mi nije rekla da će me ostaviti) - i počnem priču sa "Ti kučkin sine..." Tako je lako. Omogućim besu da ispriča priču. Teže su one priče u kojima započinjem sa bolom, priče koje počinju sa "Žao mi je" ili čak "Tako me je bilo stid", ili "Bestraga, tako mi nedostaješ".

Hoću teške priče. Tražim ih za sebe, tražim ih od svojih studenata i prijatelja i kolega. Teške priče su vredne poteškoća. Čini mi se da je jedini način na koji sam nešto oprostila, zapravo razumela, bilo kroz postupak otvaranja ka sopstvenom užasu i bolu, ispitujući ih opet, ponovo ih stvarajući u priči, i čineći ih drugačijim, da nešto znače - čak i kad je značenje isključivo u činu pričanja. Neke su stvari apsolutno nepravedne, besciljne, grozne i zaslepljujuće, za duše razorne - smrt voljene, silovanje deteta. Situacije koje neki od nas itekako dobro poznaju. Nije bilo značenja u onome što mi je očuh učinio. Ali priče koje sam iz toga napravila imaju neki značaj. One su novo ruho za sve kao ja, bilo da umeju ili ne da pišu. Moje priče nisu ni *protiv* koga; one su *za* život koji nam je potreban.

Bilo mi je potrebno dvadeset godina da pišem ono što danas pišem, ali isto toliko je bilo važno i ono što sam pisala pre devetnaest godina. Postoji jedan esej Ursule Le Gvin koji volim, u kojem govori o značaju ženskog ličnog iskustva kao mudrosti, kako je ključno svačije lično iskustvo. To je ono što smatram bitnim u govorenju istine, jer svako od nas govori iz jedinstvenog ugla koji nam je život pružio. Zbog toga teram mlade pisce s kojima radim da se suoče sa svojim životima, u prozi koju pišu. Ne da moraju da pišu autobiografiju, već da moraju da koriste celokupnost svog života u pričanju svojih priča; moraju da poštuju svoje mrtve, ranjene i izgubljene; moraju da shvate svoje lične zločine i sramote, da shvate stvarnost onoga što moraju da čine ili ne čine u svetu svojih priča. Kažem im da taj posao pričanja priče moraju krajnje ozbiljno da shvate. Želim da me zanesu priče koje čitam, da sagledam ljude koje ne poznajem kao što oni vide sami sebe uplašenu devojčicu koja je izrasla u lezbejku, dete pedera koje je volelo i žudilo za istinom, mlade koji nepravedno i prerano umiru i govore o svojoj smrti s takvom bliskošću da moji strahovi postaju smešni. Svako od nas ima neku svoju gorčinu, neki svoj strah, i tu

tvrdoglavu nežnost po kojoj smo poznate. Svako od nas ima svoje priče i one nisu iste koliko god da su slični detalji. Kažite mi istinu i dajem vam jedno obećanje. Ako mi svoju pokažete, ja ću vama moju. To pisci čine jedni za druge.

Pišite svoje priče, bilo koju priču, na bilo koji način da je uklopite da biste nešto izvukli, u svako doba kad vam polazi za rukom. Koristite bilo koji trik. Želim da znam u šta ste to gledali, ne odstupivši, čak i ako niste u to vreme znali šta vidite. Ako vam ništa drugo ne pomaže, počnite da pišete tu priču za mene. Zamislite me, rođena sam da umrem. Znam to. Da sam mogla da nađem sa 13 godina šta mi je trebalo, ne bih izgubila toliko vremena jureći osvetu ili smrt. Dajte nekom detetu, nekom trinaestogodišnjaku u nekom malom gradu nadu o ponovo napravljenom životu. Kažite istinu. Napišite priču koju ste se uvek plašili da ispričate. Kunem vam se da u tome ima magije, i ako se ogolite preda mnom, ja ću biti ogoljena pred vama. To će biti naš zavet. Naći ćemo to dete.

Ovaj esej preuzet je i adaptiran iz uvodnog slova na manifestaciji OutWrite 1992. (IzPiši), gej i lezbejskoj konferenciji pisaca. Doroti Elison živi u Severnoj Kaliforniji sa svojom partnerkom i dvogodišnjim sinom.

Prevela Jasmina Tešanović

http://www.womenngo.org.yu/component/option,com_wrapper/Itemid,115/

pravila rada

POVERLJIVOST - lična priča ne ide dalje

VERUJEMO DRUGOJ - verujemo da je svaka uradila najviše što je mogla u datom trenutku pod datim okolnostima

DOBRONAMERNE SMO - verujemo da je druga dobronamerna

svaka je u datom trenutku uradila najbolje što je mogla

komentarišemo na način da uvećava energiju druge, da je osnažuje prihvatamo različitosti (*svaka žena je različita*)

AKTIVNO SLUŠANJE

BEZ UPADANJA U REČ DRUGOJ DOK PRIČA

BEZ INTERPRETIRANJA (“to je zato što si ti takva”)

BEZ VREDNOVANJA (“to nije tako strašno”)

BEZ POREDZENJA (“moje iskustvo nije tako važno kao njeno..”)

BEZ UOPŠTAVANJA (“sve žene tako rade..”)

BEZ KOMENTARISANJA (ismejavajućuh šala, neverbalnog mrštenja)

PROSTOR ZA EMOCIJE

SVAKA EMOCIJA JE DOBRODOŠLA i ispravna, treba je prihvatiti

VENTILACIJA: podrška ispoljavanju emocija (pripremaju se maramice, ne dodiruje se žena koja plače, druge čute i podržavaju je aktivnim slušanjem)

PRAVO NA GREŠKU

imamo prostor za greške u stavovima, mišljenjima, vrednostima

GOVOR IZ JA

izražavamo svoje lično iskustvo, svoje emocije i stavove

ODLUKE SE DONOSE KONSENSUSOM

za svaku odluku u grupi se dogovaramo, od malih stvari, satnice, programa

GOVOR U ŽENSKOM RODU

opredeljene smo za osnaživanje ženskog roda unutar patrijarhalne kulture

NA TI.... dogovor ako svima odgovara

SEDIMO U KRUG svaka može da vidi svaku drugu

ASERTIVNE SMO - “ne sedimo na potrebama”

ispoljavamo potrebe i želje na način da druga može da čuje

JEDNAKO UČESTVOVANJE - svaka ima jednak prostor i vreme, ravnopravne smo

LOGISTIKA

mobilni ugašeni, pušenje u pauzama, poštujemo satnicu

Šta raditi sa svojim osećanjima?

Osećanja nekada mogu biti preplavljujuća za sve nas. Ukoliko se prvi put otvarate prema svojim osećanjima, možda ne znate šta da radite sa njima. Bez obzira koliko smoiskusne u odnosu na svoje emocije, svima nam ponekada treba podrška. Ovde je par znanja koja koriste i koja mogu da vam pomognu:

Zapazite ono što osećate bez suđenja ili analiziranja svojih osećanja.

Ako znate kako se osećate, dopustite sebi da znate da je to ono što osećate upravo sada, i da je to u redu. Ne morate da znate odakle to dolazi.

Dišite kroz svoja osećanja. Dopustite da vaša osećanja samo postoje tu gde jesu. Ne morate ništa da radite sa njima, samo prihvatite da je to ono što osećate.

Pišite o svojim osećanjima, ili ih nacrtajte. Ne cenzurišite se, dopustite svojim osećanjima da ona pišu ili crtaju.

Proizvedite zvuk iz svojih osećanja.

Pomerajte se sa svojim osećanjima. Možete plesati, skakati okolo, šutirati ili udariti nešto.

Vežbajte telom, posebno ako ste potištene ili ljute.

Ako vam se plaće dajte sebi dozvolu da plaćete.

Posmatrajte svoja osećanja kao da su deca - treba im da budu saslušana, da dobiju razumevanje i utehu.

Razgovarajte sa svojim osećanjima kao što biste razgovarale sa prijateljicom. Budite nežne i blage.

Recite naglas ono što imate potrebu da kažete nekoj drugoj osobi.

Recite sebi reči koje vam je potrebno da čujete, na primer: „Ja sam dobro, ja sam na sigurnom“, ili „Ti si dobro, na sigurnom si“.

Nadjite neku stvarčicu koju možete da nosite sa sobom, a koju kada pogledate ili dotaknete ulazi vam energija dobronamernosti prema samoj sebi.

Podsetite se da ste u prošlosti uradili najbolje što ste mogli tada u datim okolnostima. Oprostite sebi.

Uradite nešto dobro za sebe. Častite se nečim što volite da radite.

Razgovarajte sa prijateljicom koja vas podržava. Tražite od nje ono što vam je potrebno.

I najvažnije, dopustite sebi i svojim osećanjima da jednostavno postojite.

© Kali Munro, 2003 <http://kalimunro.com>

Jelena Miletić

Haremi

Skrivena mesta za uživanje bila su predmet istraživanja mnogih putopisaca, istraživačica tokom vekova, međutim tek nedavno ona postaju predmet istraživanja na mnogim univerzitetima. U natici su bila poznata kupatila, terme, koja su imala ulogu javnog okupljališta, ali i služila su kao mesta za uživanje. Nedavnim istraživanjima u Pompeji, otkriveno je da su terme bile oslikane, da su scene prikazivale dve žene u erotskom odnosu, i da su predstave nalazile u prostorijama namenjenim za presvlačenje.

Takođe, do nedavno se smatralo da hrišćansko-zapadna kultura nije poznavala ovu vrstu javno/skrivenih mesta za uživanje i da su ona, posle antike, bila samo vezana za orijentalno. Ova vrsta predrasude prističe iz stava koji je, sa jedne strane imala zapadna kultura, nasuprot istočno-pravoslavne kulture. Zapadna kultura gradila je svoj odnos prema Orjentu u odnosu na kolonizator-porobljeni, dok se pravoslavno-nacionalni identitet gradio na odsustvu Drugog. Feministička istraživanja odnos prema haremima grade na prihvatanju „realnog stanja stvari“ i položaju žene u njima. U ovom radu biće predstavljena sva tri gledišta, dok je predmeta posmatranja slikarstvo Žana Ogista-Dominika Engra, moda jezika i seksualnost u haremu. Interesovanje zapadnog čoveka za Orjent, započelo je kada je opasnost od prodora Otomanske imperije na Zapad prestla, odnosno kada je odbranjen Beč. U toku 17. i 18. veka, naročito u 19. veku, započinje ponovno osvajanje Istoka. Postavlja se Istočno pitanje, takozvani mali narodi se bude i bore za svoj nacionalni identitet koji se opet gradi na jeziku i etnicitetu. Francuska uspostavlja dobre trgovačke i diplomatske odnose sa Turskom, engleski dandiji i pesnici odlaze na istok pivičeni romantičarskim idealom egzotizma.

Engr je bio jedan od mnogih slikara koji su odlazili na istok i pručavali život na otomanskom dvoru i život u haremima. U nauci Engr je dugo posmatran kao slikar koji dogmatski poštuje antički ideal koji je obično bio posmatran kao slikar neoklasicizma

savremena istorija umetnosti ne prebegava činjenicu da je Engr dogmatski poštovao antiku, ali ističe i njegovo interesovanje za svaremeno i svakodnevno. Nedavno je izašla knjiga Aileen Ribeiro *Ingres in Fashion*, u kojoj autorka posmatra Engrovo delo u interakcijivisoke mode i umetnosti. Ona se kritički odnosi prema podeli na umetnost i modu, i ističe da termin visoka umetnost ne (po)stoji. Ornament je sastavni deo mode, u skladu sa starijim tvrđenjima, u suprotnosti je sa pojmom koji se vezuje za visoku umetnost. Naročito, ako se ima u vidu Engrovi stavovi koji su se odnosili na podržavanje antičkog ideala. Međutim, ako posmatramo Engrovo delo, naročito porterte uočićemo da je Engr minuciozno obrađivao rub tkanine, šavove, ili tekstilnost šala od kašmira ili svile. Zahvaljujući ovakvoj tehnici gde tektilnost, forma, detalj, akcesorij dominiraju, Engr je uspeo da stvori novi žanr, da tretira odeću kao umetničku formu, da sam žanr regule preuzima sa portreta. Ista autorka bavila se Engrovim odnosom prema ženi i njenom telu. Engov prikazuje zapadne žene -građanke i odeliske i kupačice. Odaliske i kupačice tretira kao object de lux, koje preuzimaju ulogu modnih ikona. One su predstavljene nage, kosom koja je skrivena ispod turbana, koža je do te mere izglaćana i depilirana. Kosa tipični atributa žene je potisnut, one su pasivne lutke koje su potčinjene muškarcima i bez sopstvenih erotskih fantazija. Nagost se ne tretira kao golotinja već kao forma odeće. Depilirana i izglaćana koža je proizvod ideala koji je važio na Otomanskom dvoru, gde je brak između idealnog i realnog bio prihvatljiv. Odaliske su tretirane kao ideali lepote, gde njihovo telo dovedeno do nivoa apstrakcije. Portreti građanki, sa druge strane prikazuju da je odeća u njihovom životu određivala njihov socijalni i ekonomski status, a koji je direktno zavisio od platežene moći muškarca koji ih je posedovao. Ovakav način prikazivanja žene u osnovi pokazuje isključivo muško tretiranje žene kao seksualnog objekta koji služi voajerstvu.

Poznavanje Orjenta u balkanskom pravaoslavnom svetu imalo je takođe, kolonijalni predznak, ali stvaranje slike o Orjentu gradilo se isključivo na odsustvu Drugog. Za razliku od zapadne kulture gde je moral predstavljala građanska kuća, porodica i intimnost, Balkan je podrazumevao nacionalni identitet. Zanimljivo je kako je harem bio percipiran u odnosu na stanardarde koji su važili na

Zapadu i na Balkanu. U toku 19. veka, pored muškarca i zapadna žena je odlazila u harem. Pristup koja je ona imala u osnovi je bio drugačiji nego pristup muškarca za koje harem predstavlja seksualnu fantaziju. Jedina moguća ljubav za zapadnu ženu je slika porodične kuće i materinska ljubav, dok je za Balkan imao sliku sveta u kojem se isključivala žena i tursko.

Krajem 19. veka i početkom 20. veka još uvek su postojali haremi u okolini Niša. Jelena Dimitrijević spada u već zaboravljene spisateljice čiji se rad može kategorisati kao ženski ili orijentalni i koje su dugo bile tretirane u našoj književnoj kritici kao konfliktne i zaboravljene. Njen rad vezuje se za vreme kada država sa nacionalno-srpskim i pravoslavnim programom oslobađa/kolonizuje ostatke Otomanske imperije. Za razliku od zapadne žene, Jelenin pristup je bio drugačiji. Jelena odlazi u hareme u okolini Niša, istražuje ih, i svoje opise i impresije, u formi epistolara, poverava svojoj prijateljici. Novu formu pism-putopis, intimnu prepisku, Jelena će proširiti u romanu „Nove“. U Jeleninim opisima prisutno je duboka saosećajnost prema inovertnim ženama, neretko ih naziva sestrama. Bliskost sa ženama u haremima, prenosi na jezik, uvodi nove znake, reči. Promena u jeziku ne znači nostalgiju za izgubljenim kao u delu Bore Stankovića, već je sam sebi cilj. Poliglotija, u ovom slučaju, služi za uživanje. Persijski i arapski imaju status mrtvih jezika, dok italijanski služi da bi se na njemu izvodile arije iz opera, jedino balkanski jezici imaju status komunikacionog jezika. Jezik u haremima je telo, dok reč otelotvoruje užitak. Žena koja u haremima peva, čita, priča na različitim jezicima, zapravo, izražava svoja različita postojanja, odnosno uživanja svoga tela. Osim jezika žene su poznavale osnove islamske i balkanske kulture.

Seksualnost žena u haremima dugo je posmatrana kao zabranjeni užitak. Harem je za zapadnog muškarca predstavljao seksualnu fantaziju. Jelenin pristup je drugačiji, ona posmatra realno stanje stvari; ona dekonstruiše mit o seksualnosti. Ona je zabrinuta za njihovo zdravlje, one mnogo puše, ne izlažu se Suncu, imaju različita opsesivna psihička stanja. Istražuje različite oblike seksualnosti, koje izlaze iz domena stereotipa. Opisuje njihove gestove na primer bacanje cigareta u krilo, transvestiju, cross

dressing, razne tehnike zavođenja. Lezbejski gestovi koji nagoveštavaju da tradicionalno shvatana heteroseksualnost lako prelazi u lezbejstvo. Ambivalentnost u opisima ne predstavlja nejasnoću. Ženska bliskost koja se tradicionalno shvatala kao sestrinstvo u sentimentalnim romanima 19. veka Jelena je zamenila istinskom erotikom i žudnjom među ženama. Ona demistifikuje seksualnost u haremima i ruši tradicionalnu poziciju koju ima muškarac postavljajući u prvi plan ženu i to ženu muslimanku.

Značaj spisa Jelene Dimitrijević leži u tome da ona ruši tradicionalno shvatanje harema kao mesta za uživanje, seksualnu fantaziju zapadnog muškarca, zatim ruši identitet balkanskog muškarca zasnovanog na samodovoljnosti. Ona i dalje u „Pismima iz Niša“ sanja o imaginarnoj prijateljici kojoj bi pisala o haremima, već u romanu „Nove“ ona je usamljena, ali hrabro zadržava feministički položaj. U svojoj kniževnoj i stručnoj javnosti dočekana je kao „Nova Safo“.

